

вання у вигляді парамовленнєвих актів, дослідження яких **перспективне** з огляду на можливість залучення різних кодових систем для здійснення ефективного спілкування.

Література

1. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія / Л. В. Солощук. – Х. : Константа, 2006. – 300 с.
2. Чернявская В. Е. Какие границы нужны лингвисту? Поликодовая коммуникация vs «логоцентрическая гордыня» лингвистов / В. Е. Чернявская // Материалы 1-й Междунар. науч.-практ. конф. «Коммуникация в поликодовом пространстве: языковые, культурологические и дидактические аспекты», 11–13 мая 2011. – СПб : Санкт-Петербург. гос. политехн. ун-т, 2011. – С. 7–8.
3. Miller G. R. *Between People* / G. R. Miller, M. Steinberg. – Chicago : Science Research Associates, 1975. – 286 p.
4. Vanderveken D. On the foundations of formal discourse pragmatics / D. Vanderveken // Book of Abstracts «6th Lodz Symposium: New Developments in Linguistic Pragmatics NDLP2012», 26–28 May, 2012. – Lodz, Poland. – P.16–17.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Brown D. *Deception Point* / D. Brown. – London : Corgi Books, 2004. – 586 p.
2. Clancy T. *Op-Centre* / T. Clancy. – Fiction English, 1993. – 129 p.
3. Collins J. *Vendetta. Lucky's Revenge* / J. Collins. – New York : Harper Paperbacks, 1997. – 608 p.
4. *Pretty Woman*. – Screenplay by J. Lawton, S. Metcalfe. – <http://www.awesomefilm.com/script/>. – 99 p.
5. Segal E. *The Class* / E. Segal. – New York: Bantam Books, 1986. – 532 p.
6. *Stepmom*. – Screenplay by R. Bass. – <http://www.awesomefilm.com/script/stepmom.html>. – 90 p.

Солощук Людмила. Вербальные и невербальные аспекты дискурсивного взаимодействия как отображение поликодовой природы коммуникативного процесса. В статье рассматриваются макроуровневые особенности дискурсивных закономерностей взаимодействия вербальных и невербальных компонентов как знаков разных кодовых систем, что является актуальным для исследования современного коммуникативного пространства с характерной для него диверсификацией структуры и функций. Поликодовость коммуникативного процесса подтверждается способностью невербального компонента коммуникации к автономному функционированию, которое обеспечивается как конвенциональной природой самого невербального компонента, так и умением дискурсивной личности адекватно интерпретировать его.

Ключевые слова: автономное функционирование, диверсификация, дискурсивная личность, конвенциональная природа, макроуровень, невербальный компонент, поликодовость.

Soloshchuk Liudmyla. Verbal and Non-verbal Aspects of Discursive Interaction as the Reflection of the Polycode Character of the Communication Process. This paper discusses the peculiarities of discursive macrointeraction of verbal and non-verbal communicative components which are treated as the signs of different code systems. This is of great actuality for the investigation of modern communicative space characterized by the diversification of structure and functions. The polycode character of the communication process is suggested by the ability of the non-verbal component to independent functioning, which is based on its conventional nature and discursive personality's ability to its adequate interpretation.

Key words: independent functioning, diversification, discursive personality, conventional nature, macrointeraction, non-verbal component, polycode character.

Стаття надійшла до редколегії
18.04.2013 р.

УДК 82.02(4):7.046

*Галина Удяк,
Олена Тимчук*

Образ ангела в літературі європейського романтизму

Стаття присвячена проблемам інтерпретації образу ангела як вічного образу в поетичних творах європейських романтиків. У центрі дослідницької уваги – чотири національні варіанти ангелології на прикладах творчості Тараса Шевченка, Вільяма Блейка, Гайнріха Гайне, Михайла Лермонтова. Звісно, йдеться не про

загальну картину національної своєрідності, а лише про окремі її елементи, передусім у контексті проблеми релігія і романтизм. Художня специфіка ангелології в розглянутих поетичних текстах визначається двома площинами: походженням образу ангела та його функціонуванням у цілісній романтичній концепції того чи того автора

Ключові слова: ангел, ангелологія, вічний образ, символ, інтерпретація, романтизм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Образ ангела у європейській літературі, звичайно, можна інтерпретувати в річищі традицій історичної поетики. Але водночас у кожній національній літературі (у статті цей аспект висвітлюється на прикладі різних літератур романтичної доби) існувала своя стратегія рецепції та інтерпретації цього традиційного християнського образу. Національна специфіка постаті ангела залежала не тільки від конфесійних особливостей християнства у тій чи іншій країні, а й від національної історії, національної філософії, не кажучи вже про індивідуальне світобачення того чи того автора. Оскільки релігійна тематика ангелології, вплив релігії на літературу впродовж багатьох років не досліджувався або замовчувався, аналіз художніх функцій образу ангела надалі залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень. У західному літературознавстві існує багаторічна традиція дослідження ангелології [бібліографію до цієї проблеми див.: 10]. Зауважимо, що у вітчизняному літературознавстві є лише спорадичні розвідки про образ ангела у творчості Івана Франка [2]. Потрібно також згадати статтю Олександра Білецького про образ ангела в давній літературі – «Малоизвестная повесть конца XVII – начала XVIII в. о наказании ангела» [1], де ангелологія досліджена на тлі західноєвропейських творів про ангела. У російському літературознавстві маємо розвідки про ангелологію Володимира Набокова [7] та Олександра Блока [4]. Про актуальність теми ангелології в пострадянському літературознавчому просторі свідчить і вихід 2001 року в Петербурзі антології «Книга ангелов», де зібрано релігійно-філософські тексти європейських авторів про ангелів, написані за дві тисячі років [5].

Мета статті – порівняльна характеристика образу ангела в поезії європейського романтизму, а також установлення специфічних рис національних типів романтизму – українського, англійського, російського, німецького, а саме інтерпретація образу ангела у творах Тараса Шевченка, Вільяма Блейка, Михайла Лермонтова та Гайнріха Гайне.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інтерпретація романтичної ангелології підводить до осмислення відразу декількох проблем. По-перше, до питання про романтизм і релігію, про зв'язок романтичної естетики та релігійної традиції. Причому проблематика ангелології стосується не лише християнської, а й інших релігійних традицій. В епоху Романтизму автори класичних художніх текстів, де змальовано постаті ангелів, часто спеціально зазначали жанр, наголошуючи, наприклад, східне походження мотиву: «східна повість», «східна поема» тощо (наприклад, «Демон» М. Лермонтова з підзаголовком «східна повість»). По-друге, інтерпретація ангелології дає змогу описати «внутрішній світ» романтичної естетики, її специфіку стосовно естетики класицистичної чи реалістичної, передусім тут ідеться про інтерпретацію «ангелологічних аспектів», що складають загальні засади творення художнього світу. Нарешті, по-третє, тлумачення символіки образу ангела допомагає збагнути національну специфіку тої чи тої літератури.

Поетичний арсенал образів та символів, наявний у художній системі Тараса Шевченка, репрезентує його міфологічну та релігійну парадигму світобачення, і порівняно з іншими традиційними образами постаті ангела у творчості українського поета досить рідкісна. Так, у вірші «Буває іноді старий» центральний персонаж – старий чоловік, відчуваючи та розуміючи швидкоплинність свого життя, думає про те, як зробити «комусь добро», щоб «в темну яму святеє сонечко» заглянуло, і «в темній ямі... зелена травка» поросла. Невід'ємною деталлю в художній цілісності цього твору виступає поетичний образ ангела, адже за християнською традицією вважається, що ангел – вісник, який повідомляє людям про їх швидку смерть. Таке значення образ ангела має в Біблії (Суд.13, 21–22). Постать ангела не викликає в старого страху, а навпаки символізує надію на краще життя після смерті, на «молодість», і образ ангела постає вісником добра. Образ «вісника, посланця Божого» тісно переплітається із символікою світла, на що вказують слова «ясно» і «зб'ря»:

*І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим,
І зб'ря, молодість його,
Витає весело над ним [3, с. 198].*

Своєрідність творчої спадщини Вільяма Блейка проявилася в таких аспектах: 1) вірші англійського поета цікаві як перехідне явище від епохи передромантизму до Романтизму; 2) містична традиція поета відобразилася у його широкій обізнаності з езотеричними та релігійними текстами європейської містики; 3) у творчості Блейка втілюється феномен поєднання живопису й поезії. Образ ангела виступає в так званій сильній позиції, наприклад, у вірші Блейка «The Angel» («Ангел»), характерним моментом появи тут ангела є сон, сновидіння. Ліричній героїні уві сні з'являється ангел-хоронитель. Своєрідним у вірші «Ангел» є те, що розповідь ведеться від особи жіночого «я», що засвідчує містичні аспекти поезії Блейка: мотив переходу жіночого й чоловічого первнів є досить поширеним у містичній традиції. Дівчині приснився сон про те, як вона стала королевою, яку охороняв ніжний ангел (мотив ангела-хоронителя):

*I dreamt a dream! what can it mean?
And that I was a maiden Queen,
Guarded by an Angel mild...* [8, p. 94].

Цей сон-видіння нагадує саме життя – то радісне, то сумне, коли ангел і вдень, і вночі прилітає, щоб розрадити (мотив ангела-розрадника). Перехід до нового етапу життя символізує рожево-червоний ранок: списи й щити стають символами життєвого досвіду. Приховуючи свої почуття, лірична героїня відганяє від себе ангела-хоронителя: «So he took his wings and fled» [8, p. 94]. Тим самим прирікає себе на життєві труднощі: «I...arm'd my fears // With ten thousands shields and spears» [8, p. 94]. Проте життя минає, молодість не повернути, і всі спроби ангела що-небудь змінити, даремні. Текст Блейка допускає й еротико-містичну інтерпретацію цієї поезії. Адже ангела можна тут розглянути як спокусника ліричної героїні за часів її молодості. А коли юність минула, то героїня вірша вже не боялась спокус – вона була озброєна життєвим досвідом.

Специфіка романтичної ангелології Михайла Лермонтова зумовлена особливостями розвитку російської культури початку XIX століття, декабризмом тощо. Лермонтов усе життя вів ніби «особистий діалог» із небом («Ангел» (1831), три «Молитви», «Демон», вісім редакцій якого поет писав упродовж усього життя, «чтобы “отделаться – стихами” от этого “могучего образа” с его “волшебной сладкой красотой”, но отделаться не удалось»). Постійне звернення до «небесних сфер» у російського поета можна пояснити його самотністю. Напівземний, напівнебесний (як говорить про себе його alter ego Азраїл – «праобраз» Демона з юнацької поеми), він випадає не з соціуму, а ніби із самого буття [6, с. 149]. Слід наголосити на тому, що характерною рисою ангелології Лермонтова є надзвичайна актуальність образу грішного ангела – демона. Ця постать, що уособлювала протилежну до існуючого світу силу, бунт, відповідала внутрішній суті романтичної естетики. Усі книги Старого й Нового Завітів – це історія боротьби двох начал – Добра і Зла, Бога і Диявола; цей же мотив притаманний і творчості Лермонтова. Біблійні мотиви своєрідно втілені в текстах або в біблійній назві, образі, сюжеті, ідеї. Вони можуть нести велике смислове навантаження чи просто функціонувати як біблійна цитата. Проте кожне використання біблійних мотивів у поезії або прозі Лермонтова розраховане на читача, котрий знає Біблію і, відповідно до контексту твору, вмє робити для себе певні висновки.

У поетичному світі Гайнріха Гайне реалізується художня орієнтація на релігійну (юдаїстичну) традицію ангелології, що відбувається в річищі романтичної іронії. Зізнання автора про віру в ангелів підтверджує такі висновки. Так, у вірші «Die Engel» («Ангели») Гайне розмірковує про природу ангелів: їхнє існування, їхню зовнішність та виконувані ними функції. Хоча Гайне сумнівається в існуванні раю, він вірить в існування ангелів: «Doch die Existenz der Engel, // Die bezweifelte ich nie» [9, s. 309]. Важливим для нас у цьому вірші є те, що поет називає їх «світловими» – «lichtgeschöpfte», білими – «mit den weißen Händen», проте безкрилими істотами: «Engel gibt es ohne Flügel, wie ich selbst gesehen hab» [9, s. 309]. Крім того, для Гайне ангели – це милі, ніжні й лагідні постаті, які охороняють людей від нещастя:

*Lieulich mit den weißen Händen,
Lieulich mit dem schönen Blick
Schützen sie den Menschen, wenden
Von ihm ab das Mißgeschick* [9, S. 310].

Проте найбільше потребує милості ангела той, хто є найменш щасливий, тобто, на думку Гайне, поет:

*Ihre Huld und ihre Gnaden
Trösten jeden, doch zumeist
Ihn, der doppelt qualbeladen,
Ihn, den man den Dichter heißt* [9, S. 310].

В інших поезіях Гайне трапляється образ ангела в контексті романтичної іронії, як, наприклад, у вірші «*Mich locken nicht die Himmelsauen*» («Мене не ваблять кущі раю»), де поряд з образами раю є «занижений» образ грошей, що сприймається іронічно.

Висновок. Із наведених прикладів впливає висновок про гетерогенічність ангелології. Ангели в текстах Блейка мають філософсько-містичне походження. Пов'язані з містикою попередньої доби, вони є вираженням складної світоглядної концепції англійського поета. У Шевченка образи ангелів – релігійно-фольклорного походження; вони символізують передусім національний варіант християнського світобачення. Майже винятково літературне (на рівні запозичень поетичного сюжету) походження мають ангели в Лермонтова. У російського поета символіка ангелів доповнює характерну на той час для російської літератури тенденцію зайвої людини: як і людина, ангели є зайвими в тому земному житті, що завжди викликає незадоволення ліричного героя. Нарешті, Гайне орієнтувався передусім на юдейську релігійну традицію, у якій виховувався з дитинства: у його поезії переважають старозавітні ангели.

Функціонування ангелології в поетичній системі розглянутих авторів різняться і своєю семантичною палітрою. Ангелологія Шевченка символізує винятково позитивну сферу життя, навіть тоді, коли образ вжито в метафоричному вимірі. Ангели Гайне є такими складниками його романтичного світобачення, який підпорядкований насамперед концепції романтичної іронії. Ангели в німецького поета не страшні, не наділені демонічною силою, вони «лірико-іронічні», адекватно відображають авторське іронічне ставлення до навколишніх подій та світу, у реальність яких, як і в реальність ангелів, можна вірити й не вірити. Ангелологія Блейка вирізняється філософсько-містичним планом символіки. З-поміж розглянутих авторів Блейк найтісніше пов'язаний з епохою барокової поезії (метафізичної поезії в англійському варіанті бароко). Його ангели архетипно відображають трансформацію глибинних сенсів культури (гріхопадіння, еротичні переживання, почуття універсальної вини та скорботи). Ангели та демони Лермонтова виражають демонічний пласт російської романтичної естетики та поезики. Прірва між небом і землею, яку зазвичай ангели повинні подолати, у Лермонтова не лише дуже виразно окреслена, а й слугує провідним концептом його поетичної системи.

Перспективи подальшого дослідження. Запропонована в статті інтерпретація поетичної ангелології, зосереджена переважно на поезії романтичної доби, може бути продовжена на матеріалі європейської літератури другої половини XIX – XX століття.

Джерела та література

1. Білецький О. І. Малоизвестная повесть конца XVII – начала XVIII в. о наказании ангела // Білецький О. І. Зібрання праць : в 5 т. Т. 1 – К. : Наук. думка, 1965. – С. 450–456.
2. Мельник Я. Про «ангелофанію» в оповіданні І. Франка «Як Юра Шикманюк брів Черемош» / Я. Мельник // Франкознавчі студії : зб. наук. пр. – Дрогобич : Вимір, 2001. – Вип. 1. – С. 27–34.
3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 2 / Т. Г. Шевченко / редкол. М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – 784 с.
4. Захаров Н. В. «Ангел-хранитель» А. Блока / Н. В. Захаров // Евангельский текст в русской литературе XVIII–XX веков. Цитата, реминисценция, мотив, сюжет, жанр : сб. науч. тр. – Петрозаводск : Изд-во Петрозавод. ун-та, 1994. – С. 294–299.
5. Книга ангелов : антология / сост., вступ. ст. и примеч. Д. Ю. Дорофеева. – СПб. : Амфора, 2001. – 654 с.
6. Ломинадзе С. В. Небеса Маяковского и Лермонтова / С. В. Ломинадзе // Вопр лит. – 1993. – Вып. 5. – С. 149–170.
7. Федотов О. И. Между небом и землей (Ангелы в поэтическом Космосе Владимира Набокова) / О. И. Федотов // Литературное произведение: слово и бытие : сб. науч. тр. к 60-летию М. М. Гиршмана. – Донецк : ДонГУ, 1997. – С. 289–298.
8. Blake W. Selected Poems / W. Blake. – London : Penguin Books, 1996. – 242 p.
9. Heine H. Gedichte / H. Heine. – Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1966. – 752 S.
10. Lurker M. Engel / M. Lurker // Lurker M. Wörterbuch der Symbolik. – Stuttgart : Kröner, 1991. – S. 174–175.

Удяк Галина, Тымчук Елена. Образ ангела в литературе европейского романтизма. Стаття посвящена проблемам интерпретации образа ангела как вечного образа в поэтических произведениях европейских романтиков. В центре исследовательского внимания – четыре национальных варианта ангелологии на примерах творчества Тараса Шевченко, Уильяма Блейка, Генриха Гейне и Михаила Лермонтова. Естественно, речь идет не об общей картине национальной своеобразности, но только об отдельных ее элементах, прежде всего в контексте проблемы религия и романтизм. Художественная специфика ангелологии в рассмотренных поэтических текстах определяется двумя аспектами: происхождением образа ангела и его функциональностью в целостной романтической концепции отдельного автора.

Ключевые слова: ангел, ангелология, вечный образ, символ, интерпретация, романтизм.

Udiak Halyna, Tymchuk Olena. The Image of the Angel in the Literature of European Romanticism. The article is devoted to the problems of interpretation of the image of the angel as the eternal image in the pieces of poetry of European romanticists.

The central point of the research is four national variants of angelology in the creative works of Taras Shevchenko, William Blake, Heinrich Heine and Mikhail Lermontov. The question is sure not in the general picture of national peculiarity but in its separate elements, first and foremost in the context of the problem of religion and Romanticism. The artistic specific character of angelology in the interpreted poetic texts is determined by two aspects: the origin of the angelic image and its function in the integral romantic conception of the authors.

Key words: angel, angelology, eternal image, symbol, interpretation, romanticism.

Стаття надійшла до редколегії
06.03.2013р.

УДК 811.111.'42

Світлана Устименко

Нестандартні комунікативні ситуації в англomовному діалогічному дискурсі

У статті досліджено нестандартні комунікативні ситуації в англomовному діалогічному дискурсі, зокрема у випадках, коли адресат не дає прямої відповіді на питання адресанта, тим самим порушує типовий для діалогічної мови конструктивний зв'язок реплік. У роботі висвітлено причини й особливості виникнення незапланованого перлокутивного ефекту, який є результатом уникнення адресатом прямої відповіді на квеситивний мовленнєвий акт адресанта. У статті продемонстровано значущість невербальних засобів спілкування в нестандартних комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: діалогічний дискурс, мовленнєвий акт, питальне речення, перлокуція, невербальні засоби спілкування.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній лінгвістиці у зв'язку з більш пильним підходом до вивчення суб'єктивного фактора в мові та необхідністю вибору комунікантами оптимальних мовленнєвих одиниць для успішної реалізації своїх комунікативних інтенцій із неослабним інтересом досліджується проблема мовленнєвих актів та їх різновидів. У соціумі вихідною метою реалізації мовленнєвого акту мовцем є вплив на адресата й отримання від нього необхідної інформації [1; 2; 4; 10; 13]. Заставою будь-якої успішної комунікації є досягнення мовцем перлокутивної цілі, яка найчастіше реалізується за допомогою квеситивного мовленнєвого акту. Іntenція адресанта в разі реалізації мовленнєвого акту квеситивного типу складається з іллокутивної цілі запитати адресата про деякий стан речей, щодо якого адресант відчуває когнітивний дефіцит, і перлокутивної цілі змусити адресата відповісти, що скасовує цей когнітивний дефіцит [2, с. 220]. Стереотипно ми вважаємо, що реакцією на питання повинна бути відповідь, але адресат за певних умов уникає прямої відповіді на запитання адресанта. У випадках, коли адресат не дає прямої відповіді на запитання адресанта, мають місце нестандартні комунікативні ситуації й адресант отримує питання від адресата.